

تحلیل فضایی نابرابری‌های ناحیه‌ای (مطالعه موردی: دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه)

ارسطو یاری حصار

استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

farshidk1985@yahoo.com

فاطمه محمدی

دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

محمد روشنعلی

دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۶/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۲/۴

چکیده

بررسی و شناخت وضعیت مناطق و قابلیت‌ها و کاستی آن در برنامه‌ریزی منطقه‌ای اهمیت ویژه‌ای دارد چرا که آگاهی از نقاط قوت و ضعف موجود به ارائه طرح‌ها و برنامه‌ریزی مناسب در تمام زمینه‌ها کمک شایانی می‌نماید. شناسایی وضعیت موجود دهستان‌ها از لحاظ توسعه و موقعیت هر یک در مقایسه با دیگری می‌تواند اولین مرحله در برنامه‌ریزی برای رفع نابرابری و عدم تعادل محسوب شود. این پژوهش با هدف بررسی سنجش نابرابری توسعه یافتگی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه انجام شد. روش پژوهش، از نوع کاربردی و بر حسب هدف و ماهیت تحقیق، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. این تحقیق از ۴۱ متغیر انتخابی در زمینه شاخص فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، زیربنایی و غیره برای ۹ دهستان استفاده شده است. برای مشخص کردن اهمیت هر کدام از این متغیرها، با استفاده از روش آنالیز وزنی نسبی هر یک از آنها محاسبه شده است. سپس با بهره‌گیری از سه مدل (موریس، ویکور و ساو) به ارزیابی و رتبه‌بندی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه بر اساس میزان توسعه یافتگی پرداخته شد. به علت عدم همخوانی نتایج به دست آمده از این سه مدل، از تکنیک کپلند برای رسیدن به نتیجه دقیق استفاده شد. نتایج به دست آمده نشان داد که ۴۸/۲ درصد دهستانها که شامل (میانکاله، کلباد شرقی و توسکا چشمه) در سطح بسیار برخوردار، ۸/۳ درصد در سطح برخوردار (کلباد غربی و پنجهزاره)، ۲۸/۲ درصد در نیمه برخوردار (کوهستان و عشرستاق) و ۱۵/۳ درصد در سطح محروم (شهدا و آزادگان) قرار گرفته‌اند.

واژگان کلیدی: نابرابری ناحیه‌ای، توسعه یافتگی، دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه

مقدمه

شناخت و تجزیه و تحلیل وضع مناطق در زمینه‌های محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نخستین گام در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای است. با این کار تنگناها و محدودیت‌های مناطق مشخص شده و می‌توان برای رفع آنها اقدام کرد (رضوانی، ۱۳۸۱: ۴۵۹).

حصول توسعه یکپارچه در منطقه از طریق توزیع خدمات مختلف به صورت متعادل و متوازن میسر است. بدین منظور، باید ابتدا سطح توسعه فعلی مشخص شود. برای سنجش سطح توسعه مناطق باید مراحل بدین شرح طی شود: تعیین هدف مطالعه و تدوین چارچوب آن، تعیین سطح مطالعه، شناخت نوع آمار قابل دسترس و انتخاب شاخص‌های توسعه (کلانتری، ۱۳۸۰: ۱۱۱-۱۱۰).

برای برنامه‌ریزی بهتر نواحی گوناگون یک کشور لازم است که نواحی از نظر برخورداری طبقه‌بندی شده تا نسبت به میزان برخورداری یا عدم برخورداری، برنامه‌ریزی شود (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۲: ۱۸۱).

سطح‌بندی توسعه، روشی برای سنجش توسعه مناطق است که اختلاف مکانی، فضایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق را نشان می‌دهد و وضعیت هر یک از مناطق را نسبت به یکدیگر از نظر سطح توسعه مشخص می‌کند. با این روش، روند شکل‌گیری توسعه قطبی مناطق مشخص می‌شود و در نهایت در برنامه‌ریزی توسعه مناطق، مناطق نیازمند و کم توسعه در نظر گرفته می‌شود و از عدم تعادل مناطق جلوگیری می‌شود (جدیدی میاندشتی، ۱۳۸۳: ۱۸).

برای سنجش میزان توسعه یافتگی نواحی مختلف یک کشور روش‌های گوناگونی وجود دارد که هر یک، معایب و محاسنی دارد. وجود آمار و ارقام و شاخص‌های متعدد و پراکنده، در موارد بسیاری زمینه سردرگمی و تردید در امر شناسایی نواحی و میزان توسعه یافتگی آنها را فراهم می‌کند؛ از این رو، ترکیب منطقی آنها برای تسهیل در امر تصمیم‌گیری لازم و ضروری می‌نماید. البته، هر گونه اقدام باید براساس ضوابط علمی و رعایت نکات لازم انجام پذیرد که شاخص را به اندازه کافی گویا و معنی‌دار سازد (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۲: ۱۵۲).

از این رو امروزه از دیدگاه عدالت اجتماعی، توسعه دیگر به معنای رشد تلقی نمی‌شود، بلکه به معنای وجود امکانات و توزیع عادلانه است. شناخت نابرابری‌ها و عدم تعادل‌ها در چارچوب محدوده‌های جغرافیایی

مختلف قابل طرح است و لازمه گام برداشتن در این راستا، شناخت وضعیت موجود هر یک از اجزاء مجموعه‌های برنامه‌ریزی اعم از کشور، استان، شهرستان، بخش و محله و در نتیجه پی بردن به اختلافات و تفاوت‌های موجود و سیاست‌گذاری در جهت رفع و کاهش نابرابری‌ها در هر یک از اجزاء این مجموعه است. پژوهش حاضر تلاشی است در راستای بررسی میزان نابرابری فضایی توسعه نیافتگی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه و مشخص کردن دهستانهای توسعه یافته و محروم آن با استفاده از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره می‌باشد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

امروزه اقتصاددانان نظریه رشد متوازن در مناطق مختلف، ضرورت برنامه‌ریزی منطقه‌ای صحیح را برای رسیدن به توسعه متوازن مطرح می‌کنند و معتقدند که توسعه متعادل ناحیه‌ای برای آن است که بهترین شرایط و امکانات را برای توسعه جامع همه نواحی فراهم آورد، تفاوت‌های کیفیت زندگی بین ناحیه‌ای و دورن ناحیه-ای را به حداقل رساند و نهایتاً از بین ببرد (ویسی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۴). از آنجاییکه پژوهشی در زمینه توسعه یافتگی دهستانهای شهرستان بهشهر و همچنین گلوگاه انجام نشده است لذا در این تحقیق ضمن بررسی شاخص‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، زیربنایی و غیره در دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را در تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های مناسب در زمینه توسعه و نقش آن در محرومیت‌زدایی و برقراری عدالت اجتماعی یاری می‌دهد.

هدف اصلی تحقیق

دستیابی به توسعه در هر سطحی و یا هر هدفی که باشد نیازمند برنامه‌ریزی اصولی، کارآمد و اجرای دقیق آن است. این مهم در گرو شناخت جامع و آگاهی دقیق از امکانات، فرصت‌ها، توان‌ها و محدودیت‌هایی است که در رسیدن به وضع مطلوب با آن مواجه هستیم (تقوایی و نوروزی، ۱۳۸۶: ۶۱). از این رو پژوهش حاضر نخست با هدف تحلیل ستجش نابرابری توسعه یافتگی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه صورت گرفته

است و سپس با شناسایی مناطق محروم از نظر توسعه یافتگی، در پی آن است که بستری مناسب برای برنامه ریزی توسعه مناطق محروم در سطح منطقه فراهم آورد.

سوالات تحقیق

سوالات اساسی تحقیق در راستای هدف اصلی آن، به شرح ذیل مطرح می گردد:

- ۱- آیا بین دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه از نظر سطح توسعه نابرابری وجود دارد؟
- ۲- فاصله و شکاف توسعه بین دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه به چه میزان است؟

پیشینه تحقیق

شاخص توسعه انسانی ضمن نمایش نقاط قوت و ضعف مناطق (شهری و روستایی)، می تواند مبنای مناسبی برای کاهش اختلافات منطقه‌ای قلمداد شود و آگاهی از میزان نابرابری موجود در بین مناطق، مهمترین گام در ارائه راهبردهای متناسب و افزایش ضریب موفقیت روش‌های توسعه و برنامه‌ریزی درون و برون منطقه‌ای است (تقوایی، ۱۳۸۴: ۵). لذا مطالعات گسترده‌ای در زمینه شاخص توسعه انسانی صورت گرفته که از آن جمله، کردوانی و شریفی (۱۳۹۱)، توسعه یافتگی دهستانهای بخش مرکزی شهرستان مریوان را مطالعه کردند و به این نتیجه دست یافتند که بخش مرکزی در قالب مطالعه موردی در رتبه نخست در میان دیگر بخش‌های شهرستان مریوان قرار می گیرد. مومنی و قهاری (۱۳۹۲)، در مطالعه‌ای در مورد وضعیت توسعه یافتگی شهرستانهای استان فارس اظهار داشتند که دلیل اصلی اختلاف توسعه یافتگی در شهرستانهای استان، ناشی از عدم توزیع عادلانه خدمات، زیرساخت‌ها و شاخص‌های مرتبط با بخش‌های کشاورزی و آموزشی - بهداشتی می‌باشد. تقیلو (۱۳۹۳)، در مطالعه‌ای به بررسی توسعه یافتگی و توسعه نیافتگی سکونتگاههای روستایی بخش مرکزی شهرستان ارومیه پرداخت. نتایج یافته‌ها نشان داد که حدود ۸۱ و ۸۲ درصد روستاهای بسیار توسعه یافته و توسعه یافته در محدوده کاربری اراضی زراعی آبی مخلوط زراعت و باغ قرار دارد که از این روستاها به ترتیب حدود ۶۸ و ۶۲ درصد این روستاها در شیب صفر تا ۲ درصد قرار گرفته است. همچنین از مجموع روستاهای واقع در ۵ کیلومتری شهر و شبکه ارتباطی بین شهری، به ترتیب ۲۴ و ۱۵ درصد روستاها بسیار

توسعه یافته و توسعه یافته است. فیض پور و آسایش (۱۳۹۳)، توسعه یافتگی ایران را با کشورهای منطقه بررسی کرد. نتایج حاصله حاکی از آن است که ایران برای دستیابی به توسعه یافتگی و دستیابی به جایگاه نخست اقتصادی در بین کشورهای منطقه، مسیری بس طولانی در مدتی اندک در پیش رو دارد و این مسیر بدون برنامه ریزی صحیح و مدون میسر نیست. صادقی فر و همکاران (۱۳۹۳)، توسعه یافتگی شهرستانهای استان بوشهر را از نظر شاخص‌های بهداشتی درمانی بررسی کردند به این نتیجه دست یافتند که شهرستان دیر با کمترین بهره‌مندی از شاخص‌های ساختاری بهداشت و درمان (سطح توسعه نیافته) باید در اولویت برنامه‌ریزی و محرومیت‌زدایی قرار گیرد و برای آن برنامه‌های ضربتی در نظر گرفته شود. پیشنهاد می‌شود کاهش شکاف خدمات بهداشتی درمانی در شهرستانهای استان از طریق برنامه‌ریزی‌های توسعه محور در اولویت قرار گیرد. سوارز و همکاران (۲۰۰۳)، در مقاله‌ای با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی و خوشه‌ای، مناطق کشور پرتغال را در مقاطع زمانی سالهای ۱۹۹۱ و ۱۹۹۵ به لحاظ توسعه یافتگی ارزیابی قرار داده و رتبه بندی کردند. باتیا و ری (۲۰۰۴)، با استفاده از ۲۳ شاخص (۱۲ شاخص کشاورزی و ۱۱ شاخص زیربنایی) به کمک روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی، در مطالعه‌ای به تعیین سطح توسعه کشاورزی ۳۸۰ بلوک در ۲۳ منطقه از هند در مقطع زمانی سال ۲۰۰۱ پرداخته‌اند. بر پایه نتایج به دست آمده، ۵۶ بلوک توسعه یافته، ۱۵۶ بلوک نسبتاً توسعه یافته، ۱۱۶ بلوک کمتر توسعه یافته و ۵۲ بلوک توسعه نیافته معرفی شده‌اند. رامائو و ژینشن (۲۰۰۷)، نابرابری‌های منطقه‌ای در کشور غنا را طی دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰ بررسی کردند و به این نتیجه دست یافتند که شکاف توسعه یافتگی مناطق شمالی این کشور بیش از مناطق جنوبی آن است. نوری (۲۰۰۷)، با استفاده از ۸ بعد توسعه پایدار به اندازه‌گیری توسعه پایدار کشور فرانسه پرداخت. وی اظهار داشت که هیچ شاخصی کامل نیست و هیچ کس نمی‌تواند در مورد توسعه پایدار نظر جامعی بدهد و به نظر وی، حرکت فرانسه به سمت توسعه پایدار روند کندی داشته است.

مبانی نظری تحقیق

توسعه در مفهوم کلی فرآیند بهبود وضع زندگی و برنامه‌ریزی به معنی هر نوع اقدام از پیش اندیشیده شده در این فرآیند، همیشه همراه و همگام بشر بوده و پدیده جدیدی نیست. اما توسعه به مفهوم کوشش آگاهانه،

نهادی شده و مبتنی بر برنامه‌ریزی برای ترقی ابعاد متنوع حیات، به گونه‌ای که امروزه به آن نگریسته می‌شود از دستاوردهای قرن بیستم است که از سال ۱۹۱۷ میلادی در شوروی سابق آغاز گردید (رضوانی، ۱۳۹۰: ۲۷). امروزه توسعه همپای زندگی بهتر تلقی می‌شود و جوامع نسبت به گذشته از آن بیشتر منتفع می‌گردند. توسعه همان رشد اقتصادی نسبت (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۳۲). توسعه گذار از وضعیتی به وضعیت دیگر است و عبارت از تغییر، تحول و پیشرفت (رکن الدین افتخاری، ۱۳۸۲: ۱۴۱). از جمله مباحث مطرح در توسعه منطقه‌ای، زمینه‌سازی برای رشد و توسعه هماهنگ، ارتقای سطح آگاهی‌ها و ترغیب مشارکت مردمی و بالاخره توزیع متناسب امکانات و تسهیلات به منظور دستیابی به عدالت اجتماعی است (سعیدی و همکاران، ۱۳۸۴: ۳۴). لذا وجود نابرابری‌ها و تفاوت‌های منطقه‌ای که علاوه بر ویژگی‌های طبیعی، اقتصادی و اجتماعی، متأثر از سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌ها است، برنامه‌ریزان را بر آن داشته است که تکنیک‌ها و روش‌های را ابداع کنند تا از طریق درجه‌ی توسعه یافتگی و رتبه‌بندی مناطق بتوانند به شناخت و تحلیل علل یا عوامل نابرابری‌ها و تفاوت‌های منطقه‌ای دست یابند (بدری و همکاران، ۱۳۸۵: ۶). دوگانگی‌های اقتصادی بین منا برای دوره-های زمانی طولانی آثار مخربی بر کارایی اقتصاد ملی به جای می‌گذارد. به علاوه چنین تفاوت‌هایی ممکن است به لحاظ سیاسی و اجتماعی نیز نتایج نامطلوبی را به دنبال داشته باشد. از این‌رو، شناسایی مناطق محروم و مطالعات جامعه توسعه شهرستانهای مختلف کشور جهت تعدیل نابرابری‌های منطقه‌ای در سطح کشور و هر استان یک امر ضروری به شمار می‌آید (نصراللهی و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۷). امروزه آگاهی از نقاط ضعف و قوت و شکاف‌های موجود بین نواحی، نوعی ضرورت جهت ارائه طرح‌ها و به منظور برطرف نمودن آنهاست. در این راستا به منظور شناخت نابرابری توسعه یافتگی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه با استفاده از مدل‌های ویکور، موریس، ساو و کپلند از لحاظ درجه توسعه یافتگی پرداخته شد.

شاخص‌های مورد مطالعه

استراتژی برای حرکت به سمت پایداری باید بر پایه اطلاعات و داده‌های کافی و دانش خوب باشد. بنابراین در نظرگیری اطلاعات همراه با عناصر اقتصادی و اجتماعی و محیطی مورد نیاز است. چنین اطلاعاتی به شاخص‌های پایداری معروف است. شاخص‌های پایداری یک معنای موثری برای رسیدن به تشخیص میزان

تحلیل فضایی نابرابری‌های ناحیه‌ای (مطالعه موردی: دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه)

درجه پایداری یک منطقه است (لی و هانگ، ۲۰۰۷: ۵۰۷). شناخت بهتر و دقیق تر از وضعیت مکان‌های جغرافیایی در زمینه‌های مختلف در سطوح متفاوت منوط به در دسترس داشتن اطلاعات کامل و پردازش شده از مکان‌های مورد نظر است (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۰۱). برای نیل به این مهم، از یک سری شاخص استفاده می‌شود. شاخص‌ها، نشانگرهایی هستند که فرآیند جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تجزیه تحلیل اطلاعات و نتیجه‌گیری را منطقی و به طور کلی جهت فعالیت‌ها را مشخص و از حیث مفهومی چارچوب مناسبی را برای هدف‌گذاری تدوین و برنامه‌ریزی و ارزشیابی فعالیت‌ها به دست می‌دهند. در واقع شاخص‌ها به عنوان نماگرها، ترجمان اهداف کلان و کیفی هستند که جهت‌گیری و سمت‌گیری به سوی اهداف را دقیق‌تر می‌کنند. دقت در جهت‌گیری از یک سو باعث عدم اتلاف منابع می‌شود و از سوی دیگر تحقق اهداف و سیاست‌های مورد نظر را ممکن می‌سازد (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۵۴). از طریق این شاخص‌ها باید بتوان، تصویری مناسب از توزیع توسعه‌یافتگی به دست آورد (امین بیدخت، ۱۳۸۵: ۱۹). جهت توسعه یافتگی شهرستان بهشهر و گلوگاه از ۴۱ متغیر در ۵ شاخص فرهنگی-ورزشی، زیربنایی و زیرساخت‌ها، بهداشت و درمان، ارتباطی و رفاهی استفاده شده است (جدول ۱).

جدول ۱- شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش برای سنجش درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های بهشهر و گلوگاه

شاخص آموزشی	۱X: مهدکودک، ۲X: دبستان، ۳X: راهنمایی، ۴X: دبیرستان، ۵X: هنرستان،
شاخص فرهنگی - ورزشی	۶X: بوستان کودک، ۷X: کتابخانه عمومی، ۸X: زمین ورزشی، ۹X: سالن ورزشی، ۱۰X: مساجد
شاخص زیربنایی و زیرساخت‌ها	۱۴X: گاز لوله کشی، ۱۵X: آب لوله کشی، ۱۶X: سامانه تصفیه آب،
شاخص بهداشت و درمان	۱۷X: حمام عمومی، ۱۸X: مرکز بهداشتی، ۱۹X: داروخانه، ۲۰X: خانه بهداشت، ۲۱X: پایگاه بهداشت، ۲۲X: مرکز تسهیلات زایمان، ۲۳X: پزشک خانواده، ۲۴X: پزشک، ۲۵X: دندانپزشک یا بهداشت کاردهان، ۲۶X: دندانپزشک تجربی، ۲۷X: بهیار، ۲۸X: بهورز، ۲۹X: دامپزشک، ۳۰X: نکسین دامپزشک، ۳۱X: آزمایشگاه یا رادیولوژی،
شاخص ارتباطی	۴۲X: صندوق پست، ۴۳X: دفتر پست، ۴۴X: دفتر مخابرات، ۴۵X: دفتر فناوری اطلاعات، ۴۶X: دسترسی عمومی به اینترنت، ۴۷X: دسترسی به روزنامه، ۴۸X: دسترسی به وسایل نقلیه، ۴۹X: دسترسی به ایستگاه راه آهن،
شاخص رفاهی	۱۱X: مرکز خدمات جهاد کشاورزی، ۱۲X: شرکت تعاونی، ۲۲X: غسالخانه، ۳۳X: سامانه جمع‌آوری زباله، ۴۴X: پایگاه آتش‌نشانی، ۳۵X: فروشگاه تعاونی، ۳۶X: بقالی، ۳۷X: نانوايي، ۳۸X: گوشت فروشی، ۳۹X: قهوه خانه، ۴۰X: بانک، ۴۱X: جایگاه سوخت.

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۴

روش پژوهش

یکی از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزی، آینده‌نگری و ایجاد توسعه متعادل در مناطق مختلف جغرافیایی است. لازمه این فرایند، مطالعه و شناخت دقیق مناطق و استعدادهای بالقوه و بالفعل، همچنین ارزیابی و شناخت رابطه بین شاخص‌های اثرگذار در توسعه منطقه است. در این راستا، برای رسیدن به این مرحله باید از روش‌ها و تکنیک‌های مختلف یاری جست. یکی از مهم‌ترین راهبردهای موجود در این زمینه، تکنیک‌های کمی و ریاضی می‌باشد (محمدی، ۱۳۸۱: ۴۳). از آنجا که تکنیک‌های کمی از روابط منطقی بین پدیده‌ها حاصل می‌شوند، می‌توانند ارزیابی منطقی و دقیقی از ویژگی‌ها و روابط بین پدیده‌های ارائه نمایند. بر این اساس در این پژوهش از تکنیک‌های ویکور، موریس، ساو و کپلند استفاده شده است. با توجه به مؤلفه‌های مورد بررسی و ماهیت موضوع، رویکرد حاکم بر این پژوهش توصیفی-تحلیلی می‌باشد. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی بوده و در بخش ادبیات تحقیق، برای جمع‌آوری اطلاعات از روش اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. در ضمن برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و Excel و سپس وزن هر یک معیارها با استفاده از روش آنتروپی شانون تعیین شده و رتبه هر کدام از دهستانهای مورد مطالعه با استفاده از روش‌های ویکور، موریس و ساو مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت برای پیاده کردن نتایج پژوهش بر روی نقشه از نرم‌افزار GIS استفاده شده است.

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان گلوگاه در شرقی‌ترین نقطه استان مازندران و در جنوب شرقی دریای مازندران و شمال خط‌الراس شمالی‌ترین رشته کوه البرز یعنی (جهان‌مورا) در مختصات جغرافیایی ۵۳ درجه و ۴۸ دقیقه طول شرقی، ۳۶ درجه و ۴۵ دقیقه عرض شمالی و در شرق شهرستان بهشهر و غرب استان گلستان واقع شده است. این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و کلباد و چهار دهستان کلباد غربی، کلباد شرقی، آزادگان و توسکا چشمه و یک شهر و ۲۴ آبادی دارای سکنه می‌باشد.

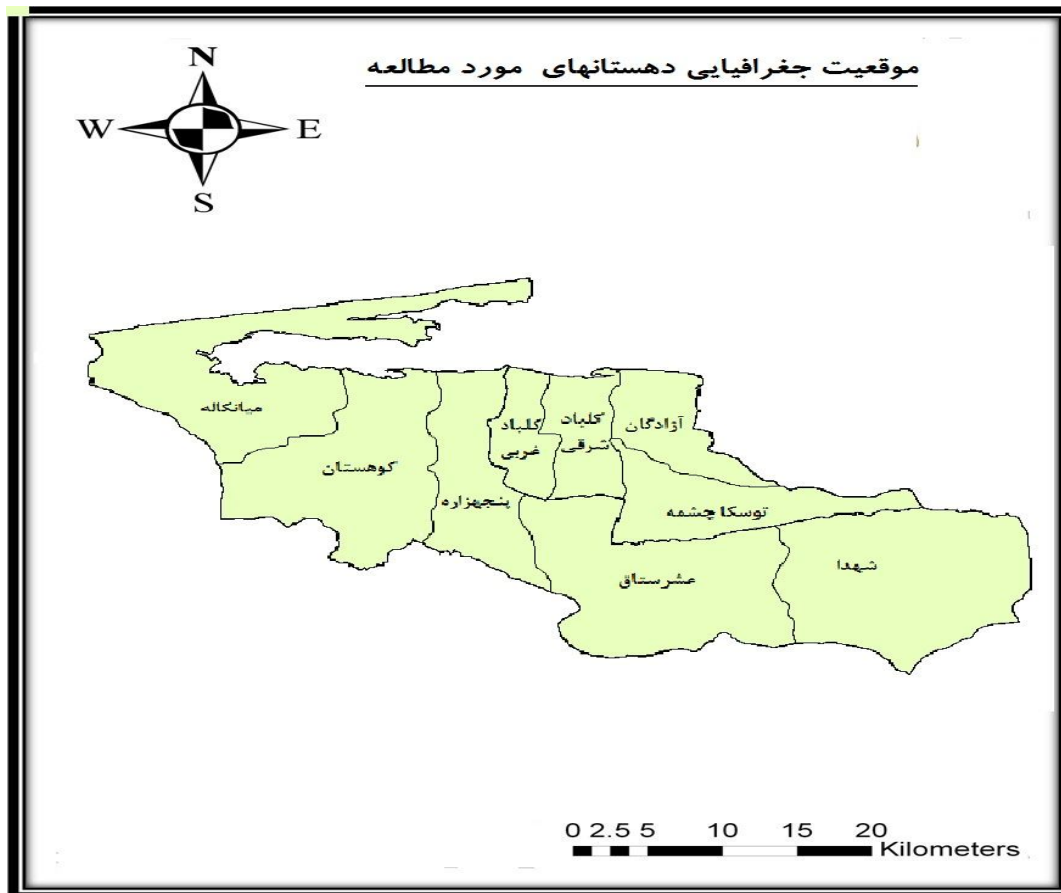
تحلیل فضایی نابرابری‌های ناحیه‌ای (مطالعه موردی: دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه)

شهرستان بهشهر در طول جغرافیایی ۵۳ درجه و ۱۴ دقیقه تا ۵۴ درجه و ۷ دقیقه طول شرقی و از عرض به ۳۶ درجه و ۲۰ دقیقه و تا ۳۶ درجه و ۵۳ دقیقه عرض شمالی، به مساحت ۳۱۰۶ کیلومتر مربع در شمال ایران قرار گرفته است که از شمال به دریای مازندران، از شرق به شهرستان گلوگاه، از جنوب به شهرستان دامغان و از غرب به شهرستان نکا محدود می‌گردد. بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی، این شهرستان دارای ۳ شهر، ۲ بخش، ۵ دهستان و حدود ۲۰۶ روستا است که ۳۹ روستای آن خالی از سکنه و ۱۶۷ مورد آن دارای سکنه است. در جدول (۲) دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه به تفکیک بخش درج شده است.

جدول ۲- دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه به تفکیک بخش

نام شهرستان	بخش	دهستان
بهشهر	مرکزی	کوهستان
		میانکاله
		پنج هزاره
	بیشه سر	شهدا
گلوگاه	مرکزی	عشرستاق
		توسکا چشمه
	کلباد	آزادگان
		کلباد شرقی
		کلباد غربی

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۴.

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

تحلیل یافته ها

در این پژوهش برای سنجش توسعه یافتگی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه و مشخص کردن میزان نابرابری بین آنها از ۴۱ متغیر در ۵ شاخص فرهنگی - ورزشی، زیربنایی و زیرساخت‌ها، بهداشت و درمان، ارتباطی و رفاهی استفاده شده است. سپس برای مشخص کردن اهمیت هر کدام از این متغیرها، با استفاده از روش آنتروپی وزن نسبی هر یک از آنها محاسبه شده است (جدول ۳). در نهایت پس از وزن‌دهی به هر یک از متغیرها به وسیله مدل‌های (موریس، ویکور و ساو)، به رتبه‌بندی هر یک از دهستانهای با توجه به نتایج داده‌های به دست آمده اقدام شد. بر اساس نتایج مدل ویکور، دهستانهای توسکا چشمه، کلباد شرقی، میاندکاله، کلباد غربی، عشرستاق، کوهستان، آزادگان، پنجهازره و شهدا به ترتیب رتبه ۱ تا ۹ را به خود اختصاص داده‌اند.

تحلیل فضایی نابرابری‌های ناحیه‌ای (مطالعه موردی: دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه)

همچنین طبق نتایج به دست آمده از مدل موریس، کلباد شرقی، توسکا چشمه، میانکاله، کلباد غربی، کوهستان، عشرستاق، پنجهزاره، شهدا و آزادگان به ترتیب در رتبه اول تا نهم قرار گرفته اند. علاوه بر مدل موریس و ویکور، از مدل ساو هم برای رتبه بندی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه استفاده شده است. بر اساس نتایج این مدل، توسکا چشمه، کلباد شرقی، میانکاله، کلباد غربی، عشرستاق، کوهستان، پنجهزاره، شهدا و آزادگان به ترتیب رتبه ۱ تا ۹ را به خود اختصاص داده اند (جدول ۴).

جدول ۳- وزن معیارهای مختلف با استفاده از آنتروپی شانون

ردیف	شاخص	وزن شاخص	ردیف	شاخص	وزن شاخص
۱	روستا مهد	۰/۰۲۰۰	۲۶	دندانپزشک تجربی	۰/۰۰۴۶
۲	دبستان	۰/۰۲۴۹	۲۷	بهار	۰/۰۲۳۵
۳	راهنمایی	۰/۰۲۵۷	۲۸	بهورز	۰/۰۲۷۸
۴	دبیرستان	۰/۰۱۷۸	۲۹	دام‌پزشک	۰/۰۱۶۶
۵	هنرستان	۰/۰۰۸۴	۳۰	تکنسین دامپزشک	۰/۰۱۳۱
۶	بوستان	۰/۰۰۴۶	۳۱	آزمایشگاه یا رادیولوژی	۰/۰۰۰۰
۷	کتابخانه	۰/۰۲۵۷	۳۲	غسالخانه	۰/۰۲۶۸
۸	زمین ورزشی	۰/۰۲۶۶	۳۳	سامانه جمع آوری زباله	۰/۰۲۸۰
۹	سالن ورزشی	۰/۰۱۷۹	۳۴	پایگاه آتش نشانی	۰/۰۰۴۶
۱۰	مسجد	۰/۰۲۴۹	۳۵	فروشگاه تعاونی	۰/۰۲۲۳
۱۱	مرکز خدمات جهاد کشاورزی	۰/۰۱۶۶	۳۶	بقالی	۰/۰۲۶۵
۱۲	شرکت تعاونی	۰/۰۲۸۷	۳۷	نانوایی	۰/۰۲۸۹
۱۳	شبکه سراسری برق	۰/۰۲۴۸	۳۸	گوشت فروشی	۰/۰۲۳۷
۱۴	گاز	۰/۰۲۱۸	۴۹	قهوه خانه	۰/۰۲۵۸
۱۵	آب	۰/۰۲۴۸	۴۰	بانک	۰/۰۲۴۷
۱۶	سامانه تصفیه آب	۰/۰۲۴۵	۴۱	جایگاه سوخت	۰/۰۰۸۴
۱۷	حمام عمومی	۰/۰۲۱۹	۴۲	صندوق پست	۰/۰۲۶۰
۱۸	مرکز بهداشتی	۰/۰۲۸۲	۴۳	دفتر پست	۰/۰۲۵۵
۱۹	داروخانه	۰/۰۲۷۰	۴۴	دفترمخابرات	۰/۰۲۵۰
۲۰	خانه بهداشت	۰/۰۲۷۴	۴۵	دفتر فناوری اطلاعات	۰/۰۲۴۲
۲۱	پایگاه بهداشت	۰/۰۰۸۱	۴۶	دسترسی عمومی به اینترنت	۰/۰۲۷۵
۲۲	مرکز تسهیلات زایمان	۰/۰۰۸۴	۴۷	دسترسی به روزنامه	۰/۰۰۸۱
۲۳	پزشک خانواده	۰/۰۲۹۹	۴۸	دسترسی به وسایل نقلیه	۰/۰۲۵۸
۲۴	پزشک	۰/۰۲۵۲	۴۹	دسترسی به ایستگاه راه آهن	۰/۰۰۷۷
۲۵	دندانپزشک	۰/۰۱۰۹			

جدول ۴-رتبه‌بندی دهستان‌های شهرستان‌های بهشهر و گلوگاه براساس مدل‌های مورس، ویکور و ساو

ساو		دهستان‌ها		ویکور		دهستان‌ها		مورس		دهستان‌ها	
رتبه	ضریب توسعه نهایی			رتبه نهایی	ضریب توسعه			رتبه نهایی	ضریب توسعه		
۱	۰/۶۷۳	توسکا چشمه	دهستان‌های شهرستان گلوگاه	۱	۰/۰۰۹	توسکا چشمه	دهستان‌های شهرستان گلوگاه	۱	۰/۵۷۷	کلباد شرقی	دهستان‌های شهرستان گلوگاه
۲	۰/۶۷۲	کلباد شرقی		۲	۰/۵۴۰	کلباد شرقی		۲	۰/۵۴۰	توسکا چشمه	
۳	۰/۵۸۷	میان کاله		۳	۰/۲۱۱	میان کاله		۳	۰/۴۹۱	میان کاله	
۴	۰/۵۶۶	کلباد غربی		۴	۰/۳۶۵	کلباد غربی		۴	۰/۴۷۳	کلباد غربی	
۵	۰/۵۶۰	عشر ستاق	شهرستان بهشهر	۵	۰/۳۹۳	عشر ستاق	دهستان‌های شهرستان بهشهر	۵	۰/۴۳۳	کوهستان	دهستان‌های شهرستان بهشهر
۶	۰/۴۷۶	کوهستان		۶	۰/۴۰۶	کوهستان		۶	۰/۴۲۸	عشر ستاق	
۷	۰/۲۸۷	پنج هزار		۷	۰/۶۴۵	آزادگان		۷	۰/۱۷۵	پنج هزار	
۸	۰/۲۵۲	شهدا		۸	۰/۶۵۰	پنج هزار		۸	۰/۱۵۹	شهدا	
۹	۰/۲۴۲	آزادگان		۹	۰/۷۱۱	شهدا		۹	۰/۱۴۹	آزادگان	

از آنجاییکه ممکن است دهستان‌های مطالعه مورد بر اساس تکنیک‌های مختلف، رتبه‌های متفاوتی را از هر کدام از مدل‌ها به دست آورده باشند. برای رفع این تعارض‌های به دست آمده بین رتبه‌های گوناگون از هر یک از مدل‌ها برای دهستان‌های مختلف می‌توان از روش ادغام کپلند استفاده کرد. در این روش برای تصمیم‌گیری، ماتریس مقایسه زوجی بین گزینه‌ها انجام می‌شود. در صورتی که بر اساس روش‌های مختلف تصمیم‌گیری، تعداد ارجحیت گزینه‌ای بر گزینه دیگر بیش از تعداد مغلوب شدن آن گزینه بر دیگری باشد در ماتریس مقایسه زوجی، با M (برد) نشان می‌دهیم؛ و اگر همین مقایسه زوجی، رای اکثریت وجود نداشت و یا آرا با هم مساوی بود با X (باخت) کدگذاری می‌شود. M به منزله آن است که سطر بر ستون ارجحیت دارد و X نشانگر آن است که ستون بر سطر ارجحیت دارد. با جمع کردن هر سطر، تعداد بردها ($\sum C$) و جمع هر ستون تعداد باخت‌ها ($\sum R$) برای هر متغیر مشخص می‌شود و در نهایت گزینه‌ها بر اساس تفاضل مقادیر تعداد بردها ($\sum C$) و تعداد باخت‌ها ($\sum R$) اولویت بندی می‌شوند (جدول ۵)

تحلیل فضایی نابرابری‌های ناحیه‌ای (مطالعه موردی: دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه)

جدول ۵- نتایج مقایسه زوجی و تعداد برد و باخت‌های هر عامل با توجه به تکنیک کپلند.

دهستان‌ها	کوهستان	میان کاله	پنج هزار	شهدا	عشرستاق	کلباد شرقی	کلباد غربی	توسکاچ شمه	آزادگان	$\sum c$
کوهستان	-	x	M	M	X	X	x	x	M	۳
میان کاله	M	-	M	M	M	M	M	X	M	۷
پنج هزار	X	X	-	M	X	X	X	X	M	۲
شهدا	X	X	X	-	X	X	X	X	M	۱
عشرستاق	X	x	M	M	-	X	X	X	M	۳
کلباد شرقی	M	M	M	M	M	-	M	x	M	۷
کلباد غربی	M	X	M	M	M	X	-	x	M	۵
توسکا چشمه	M	M	M	M	M	M	M	-	M	۸
آزادگان	X	X	X	X	X	x	x	x	-	۰
$\sum R$	۴	۲	۶	۷	۴	۲	۳	۰	۸	

ملاک طبقه بندی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه بر اساس جدول ۶ می‌باشد.

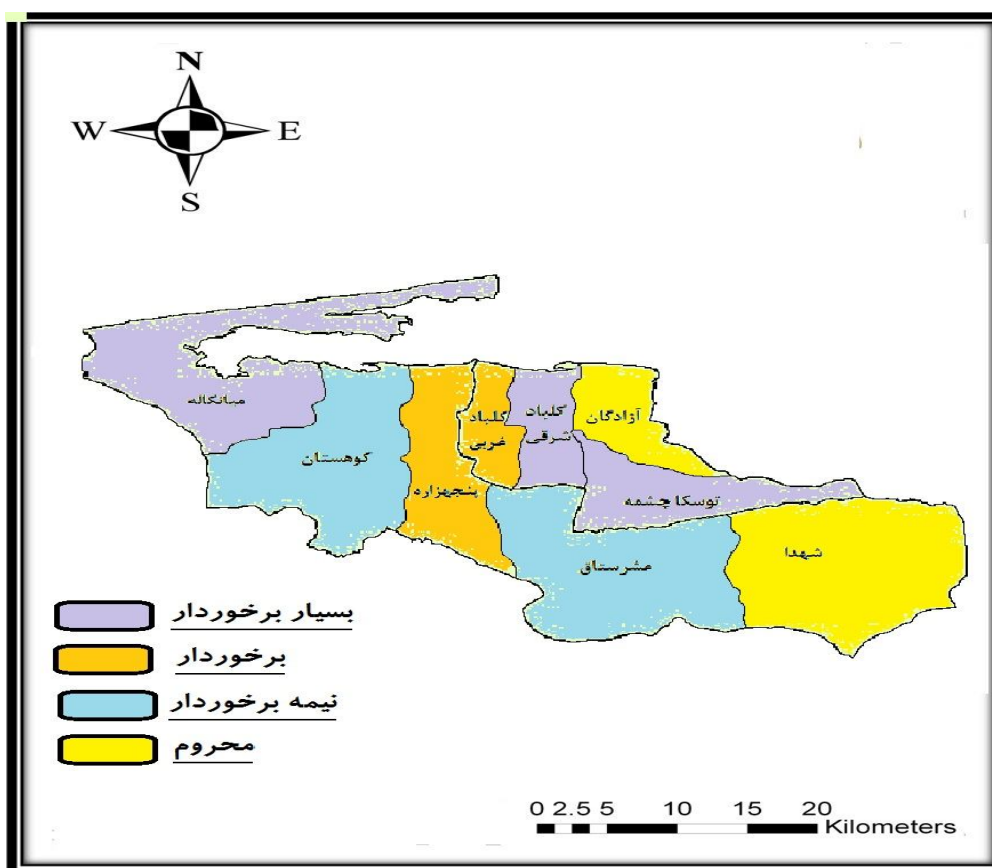
جدول ۶- مقادیر سنجش توسعه یافتگی دهستانهای شهرستانهای بهشهر و گلوگاه

۴-۸۶-	۴۶۱-	۱۶۴	۴۶۸	کپلند
محروم	نیمه برخوردار	برخوردار	بسیار برخوردار	وضعیت توسعه

بر اساس مدل کپلند، ۴۸/۲ درصد دهستانها که شامل (میانکاله، کلباد شرقی و توسکا چشمه) در سطح بسیار برخوردار، ۸/۳ درصد در سطح برخوردار (کلباد غربی و پنجهزاره)، ۲۸/۲ درصد در نیمه برخوردار (کوهستان و عشرستاق) و ۱۵/۳ درصد در سطح محروم (شهدا و آزادگان) قرار گرفته‌اند که نشان دهنده آن است که در توزیع شاخص‌های مختلف توسعه در دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه نابرابری وجود دارد (جدول ۷) (شکل ۲).

جدول ۷-رتبه بندی نهایی دهستان‌های شهرستان بهشهر و گلوگاه براساس مدل کپلند

$\sum R$	$\sum C$	$\sum C - \sum R$	رتبه بندی	دهستان‌ها	وضعیت توسعه
۴	۳	-۱	۶	کوهستان	نیمه برخوردار
۲	۷	۵	۳	میان کاله	بسیار برخوردار
۶	۲	۴	۴	پنج هزار	برخوردار
۷	۱	-۶	۷	شهدا	محروم
۴	۳	-۱	۶	عشرستاق	نیمه برخوردار
۱	۷	۶	۲	کلباد شرقی	بسیار برخوردار
۳	۵	۲	۵	کلباد غربی	برخوردار
۰	۸	۸	۱	توسکا	بسیار برخوردار
۸	۰	-۸	۸	آزادگان	محروم

شکل ۲-رتبه بندی دهستان‌های شهرستان بهشهر و گلوگاه بر اساس مدل کپلند

بحث و نتایج

در این پژوهش جهت بررسی سنجش نابرابری توسعه یافتگی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه از ۴۱ متغیر در ۵ شاخص فرهنگی-ورزشی، زیربنایی و زیرساخت‌ها، بهداشت و درمان، ارتباطی و رفاهی استفاده شده است. سپس برای مشخص کردن اهمیت هر کدام از این متغیرها، با استفاده از روش آنتروپی وزن نسبی هر یک از آنها محاسبه شده است. سپس با استفاده از مدل‌های ویکور، موریس و ساو مورد رتبه‌بندی قرار گرفته‌اند. بر اساس روش آنتروپی از بین ۴۱ متغیر مورد نظر، پزشک خانواده با ۰/۰۲۹۹ درصد دارای بیشترین اهمیت و ۰/۰۰۰ درصد کمترین را از بین متغیرهای انتخابی به خود اختصاص داده‌اند. در نهایت پس از وزن-دهی به هر یک از متغیرها به وسیله مدل‌های (موریس، ویکور و ساو)، به رتبه‌بندی هر یک از دهستانهای پرداخته شد. بر اساس نتایج مدل ویکور، دهستانهای توسکا چشمه، کلباد شرقی، میانکاله، کلباد غربی، عشرستاق، کوهستان، آزادگان، پنجهزاره و شهدا به ترتیب رتبه ۱ تا ۹ را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین طبق نتایج به دست آمده از مدل موریس، کلباد شرقی، توسکا چشمه، میانکاله، کلباد غربی، کوهستان، عشرستاق، پنجهزاره، شهدا و آزادگان به ترتیب در رتبه اول تا نهم قرار گرفته‌اند. علاوه بر مدل موریس و ویکور، از مدل ساو هم برای رتبه‌بندی دهستانهای شهرستان بهشهر و گلوگاه استفاده شده است. بر اساس نتایج این مدل، توسکا چشمه، کلباد شرقی، میانکاله، کلباد غربی، عشرستاق، کوهستان، پنجهزاره، شهدا و آزادگان به ترتیب رتبه ۱ تا ۹ را به خود اختصاص داده‌اند. بنابراین هر کدام از شهرستانها نتایج و رتبه‌های متفاوتی را در هر یک از مدل‌های مذکور (موریس، ویکور و ساو) به دست آورده‌اند که برای دست آوردن رتبه نهایی در بین این سه مدل (موریس، ویکور و ساو) برای هر یک از شهرستانها از تکنیک کپلند استفاده شده است. بر اساس نتایج حاصل از روش کپلند، دهستانهای مورد مطالعه در ۴ سطح قرار گرفته‌اند. طبق این سطح بندی ۴/۸ درصد دهستانها که شامل (میانکاله، کلباد شرقی و توسکا چشمه) در سطح بسیار برخوردار، ۸/۳ درصد در سطح برخوردار (کلباد غربی و پنجهزاره)، ۲۸/۲ درصد در نیمه برخوردار (کوهستان و عشرستاق) و ۱۵/۳ درصد در سطح محروم (شهدا و آزادگان) قرار گرفته‌اند. از طرف دیگر از بین ۴۱ متغیر انتخابی و نتایج به دست آمده از مدل‌های مختلف که در نهایت از طریق مقایسه زوجی تلفیق و اجماع شده

اند، نشان داد که دهستان توسکا چشمه با ۸ برد دارای بیشترین برد بوده در صورتی که دهستان آزادگان هیچ بردی نداشته است.

منابع

- ۱- امین بیدخت، علی اکبر، ۱۳۸۵، رتبه‌بندی سطح توسعه یافتگی شهرستانهای استان سمنان، مجله آموزش جغرافیا، دوره بیست و یکم، شماره ۱، انتشارات وزارت آموزش و پرورش پاییز.
- ۲- بدری، سید علی، رونیزی، اکبریان، سعید رضا، ۱۳۸۵، مطالعه‌ی تطبیقی کاربرد روش‌های سنجش توسعه یافتگی در مطالعات ناحیه‌ای (مطالعه موردی: شهرستان اسفراین)، فصلنامه جغرافیا و توسعه، سال پنجم، شماره ۷، صص ۲۲-۵.
- ۳- پاپلی یزدی، محمد حسین، لبراهیمی، محمد لمیر، ۱۳۸۱، نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت.
- ۴- تقی‌لو، علی اکبر، ۱۳۹۳، تحلیل علی توسعه‌یافتگی و توسعه‌نیافتگی سکونتگاههای روستایی مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان ارومیه، دوره ۴، شماره ۱۵، صص ۱۰۲-۸۵.
- ۵- تقوایی، مسعود، ۱۳۸۴، تحلیل و طبقه‌بندی مناطق روستایی استان‌های کشور بر اساس شاخص توسعه انسانی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۲، ص ۸.
- ۶- تقوایی، مسعود، نوروزی آورگانی، لصفغر، ۱۳۸۶، تحلیلی بر نحوه توزیع فضایی امکانات و خدمات روستایی و سطح بندی دهستانهای استان چهارمحال و بختیاری، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد بیست و چهارم، شماره ۳، ص ۶۱.
- ۷- جدیدی میان‌دشتی، مهدی، ۱۳۸۳، توزیع متعادل منابع مالی به روش سطح‌بندی توسعه مناطق، فصلنامه‌ی پژوهشهای اقتصادی، شماره ۱۱ و ۱۲، ص ۱۸.
- ۸- حسین زاده دلیر، کریم، ۱۳۸۲، برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، چاپ دوم، انتشارات سمت، تهران، صص ۱۵۲ و ۱۸۱.
- ۹- حکمت‌نیا، حسن و موسوی، میرنجف، ۱۳۸۵، کاربرد مدل در جغرافیا (گرایش برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای)، انتشارات علم نوین.
- ۱۰- رضوانی، محمدرضا، ۱۳۹۰، برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، چاپ چهارم، تهران: نشر قومس.
- ۱۱- رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۱، سنجش درجه توسعه‌یافتگی استانهای کشور با استفاده از تحلیل تاکسونومی، فصلنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، شماره های ۵۱-۵۰، ص ۴۵۹.
- ۱۲- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، ۱۳۸۲، دهیاری‌ها و مدیریت توسعه پایدار، نشر دهیاری‌ها، سال اول، شماره ۲.
- ۱۳- سعیدی، عباس، تقی‌زاده، فاطمه، ۱۳۸۴، پیوندهای روستایی-شهری و توسعه منطقه‌ای (شهرستان‌های باغملک و اردکان)، مجله جغرافیا، سال سوم، شماره ۶ و ۷، صص ۴۷-۳۳.
- ۱۴- صادقی‌فر، جمیل، سیدین، سید حسام، انجم شعاع، مینا، رجبی، قاسم، موسوی، سید میثم، آزمون، بهرام، ۱۳۹۳، تعیین درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان بوشهر از نظر شاخص‌های بهداشتی درمانی با استفاده از روش تاکسونومی عددی، جلد ۲۱، شماره ۱۱۸، صص ۹۱-۸۱.

- ۱۵- فیض پور، محمدعلی، آسایش، فاطمه، ۱۳۹۳، توسعه یافتگی در ایران و مقایسه آن با کشورهای منطقه؛ سند چشم انداز، دوره ۲۱ شماره ۷۸، صص ۸۵-۱۱۹
- ۱۶- کرداونی، پرویز، شریفی، صلاح، ۱۳۹۱، میزان توسعه یافتگی در دهستان های شهرستان مریوان: مطالعه موردی بخش مرکزی، روستا و دوره ۱۵، شماره ۳، صص ۱۱۵-۱۳۰
- ۱۷- کلاتری، خلیل، ۱۳۸۰، برنامه ریزی و توسعه منطقه ای، انتشارات خوشبین و انوار دانش، تهران، چاپ اول، صص ۱۱۰ و ۱۱۱.
- ۱۸- مومنی، مهدی، قهاری، غلامرضا، ۱۳۹۲، تحلیلی بر وضعیت توسعه یافتگی شهرستان های استان فارس، دوره ۳، شماره ۹، صص ۵۳-۶۶
- ۱۹- نصراللهی، خدیجه، اکبری، نعمت اله، حیدری، مسعود، ۱۳۹۰، تحلیل مقایسه ای روش های رتبه بندی در اندازه گیری توسعه - یافتگی (مطالعه موردی: شهرستان های استان خوزستان)، آمایش سرزمین، سال سوم، شماره چهارم.
- 20- Bhatia, V.K. & Rai, S.C. (2004), Evaluation of socio-economic development in small areas, New Dehli.
- 21- Lee, Y.J, Huang, C.M. (2007), Sustainability index for Taipei.
- 22- Soares, J., Marques, M., & Monteiro, C (2003), A multivariate methodology to uncover regional disparities: A contribution to improve European Union and governmental decisions European Journal of Operational Research, Vol. 145: 121-135.